https://doi.org/10.37919/0201-419X-2026.104.9
УДК 811.161.2:801.6-047.37

ЛЕКСЕМА *МОВА* ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ: РИМОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

МОВЧУН
Лариса Вікторівна,

доктор філологічних наук, старший науковий співробітник відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики,
Інститут української мови НАН України;
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001;
e-mail: lesia_mova@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5155-2583

Larysa
MOVCHUN,

Doctor of Philological Sciences, Senior researcher of the Department of lexicology, lexicography and structural-mathematical linguistics,
Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine;
4 Mykhaila Hrushevskoho St., Kyiv 01001, Ukraine;
e-mail: lesia_mova@ukr.net

Стаття присвячена дослідженню римового поля МОВА і виявленню римових маркерів етнокультурної специфіки українців. Змодельовано римове поле МОВА, виділено його мікрополя та їх лексичний склад. Увагу зосереджено на стрижневій лексемі «мова», її римотворчій парадигмі і фонологічних типах рим на її основі.

Здійснено зіставлення репертуару реальних поетичних рим, дібраних із текстів поетів XIX – першої чверті XXI ст., і фонду потенційних рим, зафіксованих у загальномовному словнику рим і словнику римових асоціацій. Установлено постійні римопари – римові кліше. Диференційовано риму-гносеологему «мова – слово», генетично пов'язану з мовою українського фольклору і книжної поезії XVII–XVIII ст., та низку рим-культурем – клішованих римопар, другим компонентом яких є культурно значущі слова, слова-символи, які створюють зрозумілі для носія української ідентичності римові образи мови.

***Ключові слова**: рима, римонім, римологія, римове кліше, рима-культурема, рима-гносеологема, римостиль, ідентичність.*

© Видавець Інститут української мови НАН України, 2026. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією Creative Commons: CC BY-NC-ND license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Аналіз сформованого римою вертикального поетичного контексту конкретизує асоціативно-образні зв'язки між лексемами та виявлення повторюваних і показових римосполук як виразників національної ідентичності українців.

Сучасне розуміння рими вводить її в коло об'єктів мовознавчих досліджень. Вона є цікавою не лише як одиниця поетичного тексту, а й як засіб системної організації слів у мові за формально-змістовою ознакою.

Загальна риса сучасних концепцій рими – перехід від спроб виявлення конкретних звукових кореляцій до встановлення статусу римівних фонемокомплексів та з'ясування семантичного аспекту римування. Масштабність завдань з огляду на потужний римовий ресурс української мови стимулювали розвиток ***лінгвістичної римології***.

Рима як складне і багатогранне мовне явище не може бути пояснена лише структурно-фонологічними моделями. Фокус дослідницької уваги переносять на лексичний рівень мови: саме там перетинаються фонологічні, морфемні і граматичні передумови виникнення співзвуч.

Лексичні одиниці й словосполуки, здатні до римоутворення, структурують лексико-семантичну систему, пронизують римовими зв'язками граматичну систему й утворюють ***римовий простір мови***. Розроблення теорії римового простору, запропонованої в нашій монографії «Українська рима в системі мови і в мовній практиці» [Мовчун 2020], може пояснити системні й текстові зв'язки між словами, що утворюють рими.

Римовий простір мови утворено складним переплетінням римових зв'язків окремих слів – ***римонімів***. Формально римовий простір організовують ***римові ряди***, ***гнізда*** і ***парадигми*** римонімів на основі спільності римем і римових ядер. Семантичний аспект римових зв'язків реалізовано в ***римових полях*** лексем. Мовна практика унаявнює і поповнює єдиний багатогранний римовий простір мови, а словники рим кодифікують його. Дослідження римового простору мови здійснюємо шляхом аналізу окремих римових полів.

Для заглиблення в семантику рими важливо спиратися на поняття римових відношень. Вони виникають між словами, сполученими в тексті формальним римовим зв'язком. Близь-

козвучність слів, навіть не зв'язаних синтаксично, ініціює додаткові семантичні відношення між ними, створюючи полісемантичність тексту.

Об'єкт нашої уваги – римове поле **МОВА**. Матеріалом дослідження стали дані словника українських рим (далі – СУР), результати психолінгвістичного експерименту, а також поетичні тексти XIX – першої чверті XXI ст., частково – фольклорні тексти і віршовані твори XVII–XVIII ст.

У роботі послуговуємося термінами: **реальна рима** (**реальна римопара**) – підтверджене поетичними (чи іншими) текстами сполучення римонімів; **потенційна рима** (**потенційна римопара**) – сполучення римонімів, уможливлене фонологічними законами римування; **римові асоціації** – сполучення римонімів, виявлені спрямованим асоціативним експериментом.

Варто розрізняти потенційну і реальну форми римового поля. Конфігурацію римового поля МОВА, змодельованого на основі реальних поетичних рим, визначає художнє осмислення мови як структури, яка корелює з відповідними римовими мікрополями:

1) мова:

- засіб спілкування (**мова**, **мовонька**, **язик**, **розмова**, **річ**);
- національні мови (**укрмова**, **іврит**, **латинь**);
- мовні субстандарти (**жаргон**);
- процес говоріння (мова як діяльність) (**говорити**, **розмовляти**, **глаголити**, **лепетати**, **молитися**, **назвати**, **писати / написати**);

2) найменша одиниця мови (**звук**);

3) графіка:

- сукупність літер (**алфавіт**, **буква**, **літера**, **письмена**, **письмо**);
- назви літер (**аз**, **буки**, **живіте**, **фіта**);
- пунктуаційні та надрядкові знаки (**кома**, **тире**, **титла**);

4) лексика (**слово**, **першослово**, **глагол**, **ім'я**, **матюк**, **значення**, **лексикон**, **словник**);

5) граматика (**відмінок**);

6) текст (**вірш**, **пісня**, **промова**, **молитва**, **псалом**).

Українська мова – важливий національно-культурний маркер (само)ідентифікації особи; вона є не просто засобом комунікації, а справжнім символом належності до українського народу з його унікальним світоглядом, історичним шляхом та матеріальними й духовними надбаннями. Знаковою для української культури є лексема **мова**, що акумулює аксіоматично важливі духовні цінності для носіїв української мови, а отже, й саме слово-образ **мова** стає предметом поетичного осмислення й неминуче опиняється в тексті в змістово сильній римовій позиції.

Спроможність лексеми **мова** до точного римотворення зумовлена входженням її до риморяду **ОВА**, у структурі якого, згідно із СУР:

1) іменники з основою на **-ов** і закінченням **-а**: *(від-за-над-пере-по-при-будова, від-о-об-по-нова, держ-за-на-об-по-установа, діброва, дрова, корова, (ви-від-з-за-на-об-перед-під-після-про-роз-у)мова, окова, Покрова, полова*;

2) прикметники жіночого роду із суфіксом **-ов-** (*бідова*, *бурякова, військова, зіркова, літрова, мармурова, показова, ранкова, раптова, святкова, соснова, чудова* та ін.);

3) іменник середнього роду у формі родового відмінка однини *слово* (СУР 1979: 250).

Римовий потенціал слова **мова** окреслюють також звукозмістові асоціації, установлені в результаті анкетування 125 професійних поетів і поетів-аматорів, які пишуть українською мовою і для яких вона рідна: *(без, до) слова* (11) + *слово* (7), *знову* (15), *полова* (12), *корова* (8), *обнова* (8), *розмова* (8), *основа* (6), *нова* (5) + *новий*, *дрова* (5), *здорова* (5), *змова* (5), *лови* (5), *чудова* (5), *діброва* (4), *калинова* (4), *кольорова* (3) + *кольорові*, *будова* (3), *підкова* (3), *умова* (3), *зимова* (2), *казкова* (2), *колискова* (2), *промова* (2), *шовкова* (2), *готова* + *готовий*, *сови*, *альтовий, бідова, брови, бузкова, вечорова, веселкова, відмова, втома, голова, дніпрова, домова, дубова, замовив, зумовив, кльова, книжкова, крові, любові, море, нервова, обмова, оввa, овид, окови, Покрова, примова, раптова, римова, садовий, світанкова, світобудова, со́ва, соснова, урядова, чорноброва* [Мовчун 2020: 428].

Поетична практика римотворення залучає різні форми лексеми **мова**, які можна звести до кількох фонологічних типів, що засвідчують справжнє звукове багатство української рими на основі лише однієї лексичної одиниці.

І. З римовим ядром **-МО-**.

Алорими **-мо // -мов** (живемо – мов).

ІІ. З римовим ядром **-ОВ-**:

1. Римема **-ов** (дров – мов, знов – мов, мов – кров, мов – любов, підійшов – мов).

2. Римеми та алорими:

-ова (бідова – мова, веселкова – мова, мова – віднова, мова – Єгова, мова – готова, діброва – мова, чудова – мова, здорова – мова, мова – зимова, казкова – мова, корова – мова, мова – лазурова, Львова – мова, мова – обнова, мова – основа, мова – перлова, мова – підкова, пурпурова – мова, ранкова – мова, світанкова – мова, слова – мова, мова – Франкова, чудова – мова, *нова – мова, *мова – хахлова);

-ова // -ові (мова – світанкові);

-ова // -ово (слова – мово, мова – слово; багрова – мово; мова – барвінково, колискова – мово, мова – колисково, мова – (не)обов’язково);

-ова // -овом (мова – словом);

-ова // -ову (мова – колискову);

-ови (брови – мови, вдови – мови, мови – відмови, грошолови – мови, закови – мови, корови – мови, крови – мови, лови – мови, любови – мови, обнови – мови, Покрови – мови, полови – мови, умови – мови);

-ови // -овий (мови – безголовий, мови – додатковий);

-ови // -овим (мови – мармуровим);

-ови // -ова (мови – виняткова, мови – слова);

-ови // -ове (мови – братове, мови – панове, мови – здорове, мови – прапорове);

-ови // -ові (мови – любові, мови – громові);

-ови // -овою (мови – розмовою);

-ові (загадкові – мові, здорові – мові, любові – мові, у слові – мові, соснові – мові, *мові – хахлові);

-ові // -ових (мові – тернових);

-ово (мово – слово, мово – терново);

-ово // **-ову** (мово – кленову, мову – обов'язково, мову – примусово);

-ово // **-омом** (мово – домом);

-ову (мову – відбудову, знову – мову, мову – колискову, мову – малинову, мармурову – мову, обов'язкову – мову, мову – основу, побудову – мову, покрову – мову, мову – схову);

-ову // **-ове** (мову – казкове);

-ову // **-овен** (мову – човен);

-ову // **-ови** (мову – закови);

-ову // **-овом** (мову – словом);

-ову // **-овим** (мову – Петровим);

-ову // **-ові** (мову – Христові).

3. Римеми та алорими:

-овою (мовою – змовою);

-овою // **-ової** (мовою – медової, мовою – тернової);

-овою // **-овано** (мовою – вгамовано);

-овою // **-ов'ю** (мовою – кров'ю).

Цілком закономірно, що репертуар реальних рим не збігається з ресурсом потенційних, проте фіксуємо закономірність: одиниці, що мають найвищий кількісний індекс, однакові в групі реальних рим і групі потенційних рим; вони й становлять ядро римового поля **МОВА**.

Як і потенційні, реальні поетичні рими засвідчують найбільшу частотність римового кліше **мова – слово** (у зібраному матеріалі зафіксовано 26 випадків зі 155)[1], що відображає прямий зв'язок між меронімом **слово** і холонімом **мова**.

Рима-гносеологема «мова – слово» вербалізує елементарні лінгвістичні знання соціуму. Трансформований в історії української літературної мови зміст складників рими позначений, відповідно, на їх семантичній структурі – від протиставлення **мови** (у знач. «висловлення; розмова») і **язика** (у знач. «система мови») до закріплення цих та інших значень за лексемою **мова**.

Витоки римокліше **мова – слово** виявляємо в українському фольклорі – *Красная **мова** находить добрії **слова*** (Номис 1993:

[1] Ураховуємо лише матеріал сучасної української літературної мови.

564); *Пуста **мова** не варт доброго **слова*** (Приповідки 1998: 204); *Слово до **слова**, та й зложиться **мова*** (Приповідки 1998: 310). Засвідчені вони і в книжній поезії, писаній староукраїнською літературною мовою, напр.: *А найпервій, млоденці, до вас моя **мова**, / Пам'ятайте на мої зичливії **слова*** (М. Смотрицький); *Єще людєм і над тих потребна єст **мова**: / Хто не глупий, заж не тот, що не мовить **слова**?* (Г. Трипольський); *Он глянув, як звір, внет крикнув, як лев, на жовнірськії **слова**[.] / Острая, як міч, а груба, як [піч], била тамтая **мова***; *Без хвал ляцьких ані **слова** – / Їдять чи п'ють – о них **мова*** (невідомі автори XVII ст.); *Не пригожа наша й **мова**, / Та не збрешем ми ні **слова***; *Я, му вклонившись, против єго **мови** / Експлікувався на то тими **слови**: / «Що народ бідний, ледве що зібрали / І тих сто злотих, которі мні дали»* (невідомі автори XVIII ст.); *Аз, преславний Валаам – пророк в ділі, **слові**: / Узріте, яже рекох, в слідующой **мові*** (М. Довгалевський). Римопара **мова – слово** та ін. зі стрижневим компонентом **мова** (мову – знову, поетове – мови, мову – сову, мови – голови, мові – ослові) органічно вписувалися в силабічну систему віршування з її облігаторною парокситонною римою.

Уживання в сучасній українській літературній мові кліше **мова – слово** в різноманітних римових варіаціях простежуємо від XIX ст. у текстах поетів з різних регіонів України: *Ой тому плекайте, діти, / Рідну руську **мову**, / Вчіться складно говорити / Своїм рідним **словом**!* (С. Воробкевич); *А коли нам чужі **слова** / Так припали до смаку, / Відречімся!.. Руська **мова** / Най загине до знаку!..* (А. Могильницький); *Батьківщина свого сина кличе / найпростішим, неповторним, вічним **словом**. / У воді відбились зорі і обличчя, / карооκі люди і співуча **мова*** (Б.-І. Антонич); *Ти не лови мене на **слові**, / не бий мене підступно в пах. / Не мови жаль: того, що в **мові** / шумить, як пуща на вітрах* (В. Базилевський); *І почнуть обороняти мертву **мову**, і від **слова** / Їх святого встане з гробу українська рідна **мова*** (Д. Павличко); ***Слово** – і відлунює **діброва**. / З уст його маленьких, як життя, / Проростає українська **мова*** (О. Лупій); *Скажу за тебе гнівне **слово**, / Моя ти рідна, горда **мово**!* (П. Вакуленко).

Клішованими також виявляються римопари, другим компонентом яких є культурно значущі слова, слова-символи, які створюють зрозумілі для носія української ідентичності римові образи мови:

• мови, що входить у життя людини з раннього віку від матері разом з її колисковою піснею: *В землі віки лежала* ***мова*** */ І врешті вибилась на світ. / О мово, ноче* ***колискова****!*; *Рідна мова! рідна* ***мова****! / Що в єдине нас злива, – / Перші матері* ***слова****, / Перша пісня* ***колискова*** (Олександр Олесь); *Рідна* ***мова****, перше слово / Ти в устах моїх плекала, / Першу пісню* ***колисковy*** */ наді мною вознесла* (Б. Стельмах);

• мови, органічної для українців, своєрідного генетичного коду, голосу крові, а також цінності, за яку людина готова пролити свою кров: *Прийми ж мої пісні як дар малий / Великої і вірної* ***любови****! / Що зможе дати мій талан слабий / В скарбницю любої твоєї* ***мови****, / Він, певно, дасть, і знай, що в час страшний / Твій син тобі не пожаліє* ***крови*** (В. Самійленко); *Ми – із цього світу, знаєм сотні* ***мов****. / Але наша мова, дана нам навіки, / То – земля, де предків не змовкає* ***кров*** (Д. Павличко); *З волоссям, фарбованим* ***кров'ю****, / Поранені в себе, / Сумні, як чорти у раю. / Об'єднані в зграю / Лише материнською* ***мовою****...* (І. Павлюк);

• мови, пов'язаної з духовною силою нації та окремої людини, її внутрішньою гармонією: *Все пам'ятає нація* ***здорова****, / І тями в неї ти не відбереш! / Держава – територія і* ***мова*** (Д. Павличко); *І не вмирати рідній* ***мові****, – / її звучання – світове, / Із нею ми живі й* ***здорові*** (О. Ющенко);

• рідної мови, відмова від якої свідчить про нерозсудливість: *О мудрагелю* ***безголовий****, / ..Не хорони завчасно* ***мови*** (М. Братан); *Це крах земний – народ без* ***мови****. / Це просто міф. Не вірю! Ні! / Та щось буркоче* ***безголовий****, / безмовний виродок мені* (П. Перебийніс);

• мови, одухотвореної прихильним ставленням до неї, піклуванням: *Діалект, а ми його надишем / Міццю духу і огнем* ***любови*** */ І нестертий слід його запишем / Самостійно між культурні* ***мови*** (І. Франко); *Ми, українці, розумнії люди – / Зрадники рідної* ***мови****; / Ти ж, моя пташко, до мови дідівської / Повна живої* ***любові*** (А. Кримський); *Вчуйте ви у нашій* ***мові*** */ Те, що*

любите в своїй, – / Дух державності й ***любові*** (Д. Павличко); *І, як найпершої* ***любови****, / Не заміню тієї* ***мови****!* (П. Вакуленко); *Не треба труб, і слів гучних не треба, / мені б лише наснаги і* ***любові****, / щоб на папір – гнучкою в'яззю літер. / Молитва це, благання це – ведреба* [з груз. 'благання']*, / з душі моєї і моєї* ***мови*** */ в твою вкраїнську мову перелите* (Р. Чілачава); *Ну де ще є така чарівна пісня, / Серед яких на світі славних* ***мов****? / То серце від журби аж наче стисне. / А то навіє радість і* ***любов*** (З. Кучерява);

• мови – запоруки, джерела «життя духовного»: *Як бурі подих – рідна* ***мова****, / Вишневих ніжність пелюстків, / Сурма походу світанкова, / Неволі стогін, волі спів, / Життя духовного* ***основа*** (М. Рильський); *Коли душили нашу* ***мову*** */ Варшава, Відень і Москва, / Ми з праху поставали знову, / Снували і плели* ***основу*** */ Свого духовного єства* (Д. Павличко); *Коли забув ти рідну* ***мову*** *– / біднієш духом ти щодня; / ти втратив корінь і* ***основу*** (Д. Білоус); *А найжальніше – рідну* ***мову****, / де кожне слово, кожен звук / народу скріплює* ***основу*** (В. Швець);

• мови, пов'язаної з певною територією, зокрема Львовом, що, за стереотипними уявленнями, є символом українськості: *Ми помрем за неї на майдані* ***Львова****, / На полтавському полі, як було не раз. / Ми помрем і встанем, нас покличе* ***мова****; Знатиме лиш пісня Твоя й* ***мова****, / Де я є, незримий, але Твій – / На майданах Києва і* ***Львова*** (Д. Павличко);

• літературної мови, формування якої залежить від діяльності письменників: *Бо в книзі правди – рідна* ***мова****, / І слухає моя земля: / Говорить кафедра* ***Франкова***; *Жити буде наша* ***мова****, / Зоряниця Кобзаря, / Зірка Лесина й* ***Франкова*** (Д. Павличко);

• мови, що розвивається й оновлюється: *А Вкраїни ж* ***мова*** *– / мов те сонце дзвінкотюче, / мов те золото котюче, / вся і давність, і* ***обнова****, – / українська* ***мова*** (П. Тичина); *Дивитися на радощі* ***обнови****, / Та материнської не чути* ***мови*** (Д. Павличко);

• мови зі статусом офіційної, «обов'язкової»: *В нас проходять всі* ***обов'язкову*** */ Перепідготовку – хлоп чи пан; / Всі вивчають українську* ***мову****, / Хто не хоче – йде до росіян* (Д. Павличко); *Це суперечки не про* ***мову****, / Це дискутують в наші дні, / Чи треба всім* ***обов'язково*** */ Любити матір, а чи ні…* (Л. Талалай);

• мови, історія якої знала заборони: *Забувайте українську **мову**, / Забувайте власну мову, люди! / Хай це буде в нас не **примусово*** (С. Тельнюк); *Якщо з українською **мовою** / В тебе, друже, не все гаразд, / Не вважай її **примусовою**, / Полюби, як весною ряст* (Д. Білоус);

• мови, асоціативно пов'язаної з етнокультурними (діброва), сакральними (Покрова), обереговими (підкова) символами: *Слово – і відлунює **діброва**. / З уст його маленьких, як життя, / Проростає українська **мова*** (О. Лупій); *Ой яка чудова українська **мова**! / ...Є в ній ліс – лісочок, пуща, гай, **діброва*** (О. Підсуха); *Страшно знати, що вмирає **мова**, / Плекана тобою, мов дитя, / Що Майдану золота **підкова** / Зламана і кинута в сміття* (Д. Павличко); *Не чує він тепер твоєї **мови**, / Ненавидить свого дитинства сни, / Не молиться до Божої **Покрови*** (Д. Павличко).

Використання рослинного коду породжує низку римкультурем, сильна позиція яких спричинює численні словесно-образні зв'язки мови з асоціатами за кольором, звуком, одоративними, тактильними відчуттями, як-от: *Хай плоди із кущів **тернових** / Всіх трагічних людських голів / Стануть словом в космічній **мові** / Та музеями на Землі*; *Калинове небо моєї вітчизни **тернової.** / Березові лиця святих у стареньких церквах. / І зорі небесні шепочуть пташиною **мовою*** (І. Павлюк); *Не загублю тебе я, рідна **мово**! / **Волошково, барвінково, терново** / Повік ти будеш у мені цвісти!* (Л. Литвинчук); *Ти пропахла сонцями і рунню, **мово**, / І устами, і добрим досвітнім сном, / Ти вітрами пропахла, що віть **кленову** / Балакучою роблять* (Г. Світлична); *Хриплувате світло фар. / Запахи **соснові**... / Недописана строфа / На пташиній **мові*** (І. Павлюк).

Римовідповідники лексеми **мова** асоціативно виявляють грані її внутрішньої форми, тому це слово у вертикальному поетичному контексті набуває ознак образу-концепту із широким спектром семантики, яку «видобувають» ці римовідповідники, зокрема на позначення:

– таємничості: *І вчувались хлоп'яті в притишеній **мові** / незнайомі слова й голоси **загадкові*** (С. Голованівський);

– чистоти: *Не може заздрити моя ласкава **мова**. / В ній дихає затишеність **ранкова*** (Н. Ібракаєва);

– розмаїтості: *Барвиста – наче далеч* ***веселкова****. / Такою увійшла в мої вуста / І в долі зарясніла рідна* ***мова*** (М. Федунець);

– кольору: *Як рання заграва, тремтить наша* ***мова*** *– / Вона моя гордість, мій зоряний дух! / Як море – шепоче пестливо, говірко, / Як тоня* ***багрова*** *– / Ясує жемчуг* (В. Пачовський); *Чия це проповідна* ***мова*** */ Вчувається мені під ніч, / Коли безмежність* ***лазурова*** */ Очима багатьох сторіч / На мене дивиться?* (Д. Павличко); *Вивчайте, любіть свою* ***мову****, / як світлу Вітчизну любіть, / як стягів красу* ***малинову*** (В. Сосюра); *Добірним зерном колосилась* ***мова****. / Вона як хліб. Вона мені свята. / І кров'ю предків тяжко* ***пурпурова*** (Л. Костенко); *Тебе укріплю я на камені слова, / І будеш, як церква, ясна і сталенна! / … Колюмни – рубіни, ограда* ***перлова****… / І будуть народи іти до країни, / Де піснею –* ***мова*** (В. Пачовський).

Образ мови в поетичних текстах, як правило, піднесений, ідеалізований, оповитий пієтетом, у деяких авторів навіть пишномовний і декларативний, а отже відповідає високому стилістичному регістру. Подеколи ж з'являються на перший погляд дивні, комічні рими, як-от рима-кліше **мова – корова**: *І розцвіла, як квітка,* ***мова*** */ На рідній ниві, над струмком, / Але прийшла на лан* ***корова*** */ І завертіла язиком* (Олександр Олесь); *– Бо якраз така біда / В моєї* ***корови****: / Має, бідна, язика / І не знає* ***мови*** (П. Глазовий) [пор. фольклорне *Така* ***корова*** *– аби людська* ***помова*** (Номис1993: 343)]. Нагадаємо, що в етнокультурі українців корова є позитивним символом достатку, добробуту, багатства, здоров'я, материнської любові [Жайворонок 2006: 306]. Відомо, що корова має довгий язик, яким захоплює пашу, що й створює у наведених іронічних рядках словесно-образну передумову порівняти тих, хто заважає розвитку української мови, мови українців-землеробів, з коровами на пасовиську. Негативну конотацію щодо розумової характеристики корови чи її зовнішніх габаритів мають і фразеологічні компаративи **як корові сідло, старої корови пузир, як корова на нові ворота**. Отже, залежно від ситуації оцінка корови може бути і негативна, і позитивна.

Деякі автори мають особливий римостиль, а відповідно й оригінальні рими зі словом **мова**. Наприклад, у текстах Д. Павличка є римовідповідники **хахловий** (*Стає на горло нам тяж-*

ка нога ***хахлова****, / Підкута москалем, немов нога коня. / Ми начебто живі, та гине наша* ***мова***), **грошолов** (*«Навіщо вам своєї* ***мови****, / Як ви не маєте душі, / Прислужники та* ***грошолови****?!»*). Засвідчуємо також римування лексеми **мова** з давньою формою множини іменників чоловічого роду із закінченням **-ове**, що виступає засобом фонологічного і семантичного оновлення сучасної рими, підвищення її стилістичного регістру, увиразнення національного колориту: *Я не ваш, не ваш,* ***панове****, / Не до вас я чарку п'ю! / За життя своєї* ***мови*** */ Власним словом постою*; *Агей,* ***панове****! / Чи це лінивство, чи стара пиха, / Зневага до Шевченкової* ***мови****?*; *Вертайтесь до своєї* ***мови****, / Мої засліплені* ***братове****!*; *«Підняти вище рідні* ***прапорове****! / Дай нам снагу потужну, молоду – / З руїн підняти храм своєї* ***мови****!».* Аналогічне римування знає українська книжна поезія XVII ст.: *І на що ж ся вам зийшло, презацнії* ***отцеве****, / Хотя ж будет з вас который противний моєй* ***мови*** (автор з криптонімом М. Н.). Такі спостереження дають підстави вести мову про тяглість традицій українського римування, що знаходить свій вияв в індивідуальному римостилі.

Отже, пари римового поля **МОВА (мова – слово, мова – основа, мова – колискова, мова – тернова, мова – Франкова, мова – Львова, мова – Покрова, мови – любови** та ін.) відображають образно-концептуальне сприйняття української мови. А як рими-культуреми, транслюють національну ідентичність. Римологічний аспект вивчення етнокультурної лексики засвідчив, що асоціативні зв'язки між ключовими римотворчими одиницями доповнюють уявлення про мовну картину світу українців.

Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006.

Мовчун Л.В. Українська рима в системі мови і в мовній практиці. Київ, 2020.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Номис – Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О.В. Маркевича та інших. Уклав М. Номис. Упоряд., приміт. та вступна ст. М.М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993.

Приповідки – Приповідки або українсько-народня філософія. Зібрав, підготував до друку та опублікував В. С. Плав'юк. Перевидання з оригіналу 1946 року. Едмонтон: Асоціація Українських Піонерів Альберти, 1998. Т. 1.

СУР – Бурячок А.А., Гурин І.І. Словник українських рим. Київ: Наукова думка, 1979.

REFERENCES

Movchun, L.V. (2020). Ukrainian rhyme in the language system and in language practice. Kyiv (in Ukr.).

Zhaivoronok, V.V. (2006). Signs of Ukrainian ethnoculture: dictionary-reference. Kyiv: Dovira (in Ukr.).

LEGEND

Номис – Ukrainian sayings, proverbs and so on (1993). Collections of O.V. Markevich and others. Arranged by M. Nomys. Ed., note and introductory article M.M. Pazyak. Kyiv: Lybid (in Ukr.).

Приповідки – Proverbs or Ukrainian folk philosophy (1998). Collected, prepared for printing and published by V.S. Plavyuk. Reprint from the original of 1946. Edmonton: Association of Ukrainian Pioneers of Alberta. Vol. 1 (in Ukr.).

СУР – Buriachok, A.A., Huryn, I.I. (1979). Dictionary of Ukrainian rhymes. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції / Received *13.05.2026*
Прийнято до друку / Accepted for publication *22.05.2026*
Статтю опубліковано / Published on *30.06.2026*

Larysa Movchun

THE LEXEME *MOBA* AS A MEAN OF PRESERVING THE NATIONAL IDENTITY OF UKRAINIANS: A RHYMOLOGICAL DIMENSION

The article is devoted to the study of the rhyme field of LANGUAGE and the discovery of rhyming means of reflecting the ethno-cultural specificity of Ukrainians. The structure formed by microfields and the lexical composition of the rhyme field of the LANGUAGE have been established. Attention is focused on the core lexeme **мова**, its rhyme-making paradigm and phonological types of rhymes based on it.

A comparison of the repertoire of real poetic rhymes, selected from the texts of poets of the 19th – the first quarter of the 21st century, and the fund of potential rhymes, collected in the common language dictionary of rhymes and the dictionary of rhyming associations, gave grounds to outline permanent rhyme pairs – rhyming clichés, in particular, the epistemological rhyme **мова – слово**, genetically related to the language of Ukrainian folklore and book poetry 17th–18th centuries, and a number of rhyme-culture-clichéd rhyme pairs, the second component of which are culturally significant words, word-symbols that create rhyming images of language that are understandable for the bearer of the Ukrainian identity: language that enters a person's life from an early age from his mother along with her lullaby (**мова – колискова**), language, organic for Ukrainians, a kind of genetic code, the voice of blood, as well as the value for which a person is ready to shed his blood if necessary (**мов – кров**), language related to the spiritual health of the nation and the individual (**мова – здорова**), native language, the refusal of which indicates someone's recklessness (**безголовий – мови**), language inspired by the "fire of love" (**мови – любови**), language as the basis of "spiritual life" (**мова – основа**), language associated with Lviv, a city that, according to stereotypes, is a symbol of Ukrainian identity (**мова – Львова**), literary language, to the formation of which efforts were made by classical writers (**мова – Франкова**), language that develops and updates (**мова – обнова**), the language that received the status of official, "mandatory" (**мова – обов'язкова**), a language whose history is associated with compulsions and prohibitions (**мова – примусова**), language, the belonging of which is decoded through an associative connection with ethno-cultural symbols (**мова – діброва, мова – підкова, мова – Покрова**). In poetic texts, such rhymes function as cultural rhymes and, in a broader interpretation, act as a linguistic means of preserving the identity of Ukrainians.

The rimological aspect of studying ethnocultural vocabulary expands knowledge about associative connections between key units of the language picture of the world of Ukrainians.

Key words: rhyme, rhymonym, rhymology, rhyme cliché, rhyme-cultureme, rime-gnoseologeme, style of rhyming.